

TOEKOMST LANDELIJKE GEBIEDEN

DEZE BUNDEL is samengesteld ten behoeve van de studiemiddag over de toekomst van de landelijke gebieden op 22 februari 1988 op kasteel Groeneveld te Baarn.

ZIJ BEVAT vier bijdragen van uiteenlopende aard en herkomst, te weten het agrarisch bedrijfsleven, de natuurbescherming, de landbouwwetenschap en de rijksoverheid.

1. Dit is grotendeels een uitgebreide samenvatting van een artikel in SPIL van januari 1988 t.b.v. de studiemiddag over 'De toekomst van de landelijke gebieden' van het MLV op 22 februari 1988. Zie voor literatuurverwijzingen ook het artikel in Spil.

2. Vakgroep Theoretische Produktie Ecologie, Landbouw Universiteit Wageningen.

LANDBOUW EN MILIEU IN HET PERSPECTIEF VAN DE EG'¹⁾ INLEIDING

RUIM DERTIG JAAR geleden stond het zekerstellen van de voedselvoorziening en het inkomen van de boer veel hoger op de prioriteitenlijst dan concurrerende prijzen en marktevenwichten. De technische ontwikkelingen in de landbouw zijn echter zo snel gegaan dat de EG politiek in zekere zin het slachtoffer is geworden van haar eigen succes. Dit is uitgelopen op de veel besproken economische problemen van marktverzadiging, overproductie en overspannen EG budget en de sociale problemen van afnemende werkgelegenheid en toenemende marginalisering van minder bedeelde gebieden. Veranderingen in management en techniek hadden ook een belangrijke invloed op natuur, milieu en landschap in de EG en dit te meer omdat twee derde van de grond in gebruik is voor de landbouw. Het wordt algemeen aangenomen dat de garantie-prijzen naar beneden moeten worden bijgesteld om een deel van de economische en van de budgetaire problemen van de EG te verlichten. Zonder verdere beleidsmaatregelen zal een dergelijke prijsaanpassing ongetwijfeld leiden tot een vermindering van het

3. Redenen zijn: het strategisch en psychologisch belang van een eigen voedselvoorziening en de bijdrage van de landbouw aan het beheer van het landelijk gebied.

produktievolume van landbouwprodukten met prijs-garantie. Dit door verdere marginalisatie van de landbouw in minder bedeelde streken en door het teruglopen van hun oppervlaktaandeel in het bedrijfsplan in die gebieden waar de landbouw overeind blijft. Het is echter wel zeker dat de prijzen op een zodanig niveau worden gehouden dat de EG zelfvoorzienend zal blijven of worden voor de voornaamste landbouwprodukten die binnen haar grenzen kunnen worden voortgebracht.³ Daarom blijft de landbouw een voorname gebruiker van land.

DE GEVOLGEN voor natuur, milieu en landschap van veranderingen in de landbouwpolitiek zullen dan in belangrijke mate afhangen van het verloop van de hectare opbrengsten. In het geval van afname, zal de landbouw in de minder bedeelde gebieden worden versterkt omdat de produkten nodig zullen zijn, maar in geval van toename ligt een verdere marginalisering van veel gebieden in Europa in het verschiet.

WAAROM OPBRENGSTEN BLIJVEN TOENEMEN

DE HECTARE OPBRENGSTEN in de EG zijn sinds de tweede wereldoorlog overal met ongeveer dezelfde snelheid gestegen, ondanks grote verschillen in absolute opbrengst. Een mogelijke verklaring is dat tengevolge van de technische vooruitgang, stijgende opbrengsten weliswaar meer inzet per

oppervlakte vragen van sommige produktiemiddelen, maar dat tegelijkertijd van de meeste produktiemiddelen per éénheid van produkt kleinere hoeveelheden nodig zijn. Dit geldt per definitie voor de produktiemiddelen waarvan de toediening min of meer onafhankelijk is van de opbrengst, zoals de hoeveelheid zaaizaad.

De wet van de afnemende meeropbrengsten wordt echter vaak aangehaald om te beargumenteren dat de behoefte aan variabele produktiemiddelen bij toenemende opbrengsten meer dan evenredig toeneemt. Dit is natuurlijk zo wanneer stijgende hoeveelheden worden gegeven bij overigens gelijkblijvende groeiomstandigheden. De vraag is echter juist andersom: wat is de toenemende behoefte aan een produktiemiddel onder omstandigheden waarin door andere maatregelen de opbrengsten stijgen. Dan blijkt voor een zo belangrijk produktiemiddel als bijvoorbeeld stikstof dat over het algemeen niet alleen de efficiëntie van de opname, maar ook van het gebruik in de plant toeneemt bij toenemende opbrengsten of deze nu een gevolg zijn van betere waterbeheersing of minerale voorziening, betere variëteiten of betere bestrijding van ziekten. Deze toenemende efficiëntie blijkt ook te gelden voor het totale energieverbruik van de landbouwkundige produktie.

ALHOEWEL ER ALTIJD uitzonderingen mogelijk zijn, leiden deze ervaringen tot de volgende stelling: het landbouwkundige produktieproces wordt slecht begrepen en is daarom moeilijk te beheersen onder omstandigheden waarin de opbrengsten laag zijn en waarin vele ten dele onbekende factoren hun beperkende invloed doen gelden. Onder omstandigheden waar de opbrengsten hoog zijn, wordt het groeiproses beter begrepen en kan daarom ook beter worden beheerst. De inzet van produktiemiddelen wat tijd en hoeveelheid betreft kan dan beter worden afgesteld op de vraag dan bij lagere opbrengsten. Dit maakt dat bij hogere opbrengsten vaak meer produktiemiddelen per hectare nodig kunnen zijn, maar minder per eenheid produkt. Met andere woorden, waar het mogelijk is een gewas economisch voort te brengen, blijven de opbrengsten toenemen ongeacht de prijzen en de produktiekosten totdat het

potentieel niveau wordt bereikt zoals bepaald door klimaat, bodem en niveau van ontginning.

IN DE VEEHOUDERIJ vraagt elke extra kilogram produkt weliswaar een extra hoeveelheid voedsel, maar per eenheid produkt nemen de onderhoudskosten en de kosten van opfok af met toenemende produktie per dier. Daarom geldt ook hier dat de opbrengsten per dier blijven toenemen in alle gevallen waarin de produktie rendabel is. Het feit dat hetzelfde melkquotum met steeds minder dieren wordt voortgebracht, is hiervoor een bewijs uit de praktijk.

GEVOLGEN VAN TOENEMENDE OPBRENGSTEN

ONAFHANKELIJK van het produktieniveau stijgen de opbrengsten in Europa met ruwweg 70 kg graanequivalenten per hectare per jaar. Bij ongeveer gelijkblijvende vraag dient deze toename te worden gecompenseerd door land voor andere doeleinden te gaan gebruiken. Wanneer dit land het gemiddelde van ongeveer 4000 kg graaneq./ha opbrengt, gaat het om 1.75 procent van het in gebruik zijnde land of wel 25 procent tot het jaar 2000. Zonder rekening te houden met de al bestaande overproduktie, betekent dit ongeveer 20 miljoen hectare in de EG van de twaalf staten. Dit is natuurlijk aanzienlijk meer wanneer vooral gronden in landbouwkundig slecht bedeelde streken uit produktie worden genomen en veel minder in het omgekeerde geval.

Goed en slecht bedeelde streken zijn ongelijkmatig over de staten van de EG verdeeld. Daarom raakt elke landbouwpolitiek van prijsverlaging verstrikt in de discussie waar en dan hoe land een andere bestemming moet worden gegeven. En dit zonder de verdelende rechtvaardigheid tussen landen en regio's geweld aan te doen en zonder natuur en landschap in de minder bedeelde gebieden op het spel te zetten. Quoterings houden de opbrengststijging per hectare of per dier niet tegen, zodat ook dan deze politieke discussie niet kan worden ontlopen.

DE GEVOLGEN voor natuur en landschap van deze toenemende opbrengsten per hectare zijn niet éénduidig. Enerzijds zijn minder produktiemiddelen per éénheid produkt nodig, zodat bij een gegeven totale produktie minder produktiemiddelen worden verspild, minder land nodig is voor landbouw en meer land kan worden teruggegeven aan de natuur, om het eens zo te zeggen. Anderzijds neemt de totale inzet van produktiemiddelen toe op de grond die in produktie blijft. Hierdoor kan het milieu onaanvaardbaar worden belast.

MARKTCONFORMITEIT EN SOLIDARITEIT

HET EG LANBDOUWBELEID is ingewikkeld en zal het ook wel blijven omdat zoveel uiteenlopende doelstellingen van maar liefst 12 staten moeten worden gediend. Door prijsverlaging wordt bijgedragen aan herstel en handhaving van een beter evenwicht tussen vraag en aanbod, aan het ontlasten van het EG budget en aan de eis van de consumentenorganisaties voor lagere prijzen. Prijsverlaging zet echter de eenheid van markt in de EG op het spel omdat het de geografische onevenwichtigheden verscherpt. Ook wordt het dan onmogelijk de landbouwkundige activiteiten in minder bedeelde regio's op het niveau te houden dat nodig is om de integriteit van het landschap en de natuurlijke omgeving te verzekeren.

Het goeddeels loslaten van inkomensondersteunende prijzen dient daarom te worden gecompenseerd door andere maatregelen ten gunste van minder bedeelde gebieden. Deze kunnen in beginsel veel efficiënter en goedkoper zijn dan prijsondersteuning omdat zij een differentiatie in generatie van inkomen en regionale ontwikkeling mogelijk maken.

WIL EEN DERGELIJK BELEID van prijsaanpassing en herstructurering enige kans van slagen hebben dan zal ook het landbouwstructuurbeleid grotendeels vergemeenschappelijkt moeten worden. Immers elke politiek die er op is gericht het aanbod beter af te stellen op de vraag zal worden gefrustreerd door verdere ontginningen en grondverbeteringen die worden ingegeven door nationale belangen en daarbij kunnen rekenen op steun uit de publieke sector. Evenals voor andere sectoren van de economie dienen dergelijke concurrentievervalsende plannen te worden gemeld aan de EG die dan de plannen in overeenstemming kan brengen met eigen politieke doelstellingen.

EEN ONVERMIJDELIJK GEVOLG van een meer marktgeoriënteerde prijspolitiek gekoppeld aan structurele steun voor meer marginale gebieden en situaties, is dat de lasten van de hervorming van de gemeenschappelijke landbouwpolitiek vooral komen te rusten op de economisch sterke gebieden. Hierbij zullen de meer welvarende lidstaten verder moeten zien dan het directe eigenbelang strekt. Zijn zij hiertoe niet bereid dan stellen zij met het landbouwbeleid ook de eenheid en openheid van de interne markt in de waagschaal en hiermee zijn hun belangen allerminst gediend.

SLECHT BEDEELDE GEBIEDEN

EEN CENTRAAL PROBLEEM in slecht bedeelde gebieden⁴ is dat ondanks de geringe natuurlijke en infrastructurele mogelijkheden tegen de dertig procent van de bevolking werk vindt in de landbouw. Elke politiek die er op is gericht deze situatie te bestendigen is economisch zinloos, sociaal

4. Het Westen en Noordwesten van Ierland, Schotland, het Noorden van

Wales, het Zuidoosten van de Bondsrepubliek, de Vogezen, de Jura, het Centrale Massief, de Pyreneeën en de Alpen van Frankrijk, langs de as van de Appenijnen en op de eilanden van Italië en grote oppervlakken in Griekenland, Spanje en Portugal.

5. Om ijdele hoop te voorkomen: de EG fondsen zullen wel zo schaars blijven, dat deze niet in aanmerking komen voor streekverbetering in Nederland. Dit blijft de taak van nationale en regionale overheden.

ontmoedigend en politiek riskant voor de bevolking. Het is daarom noodzakelijk de problemen van deze gebieden in een breder verband te zien dan alleen de landbouw door te streven naar een sociale en economische sector die de landbouwkundige structuur ten dele complementeert en ten dele vervangt. Daarvoor zijn gezamenlijke programma's van streek, land en EG nodig voor verbetering van de infrastructuur om industriën en diensten tot ontwikkeling te brengen, voor het scheppen van ander werk dan in de landbouw, voor scholing en voor bevordering van de mobiliteit.

ZONDER VERDERE maatregelen is de consument de voornaamste profiteur van prijsverlaging, terwijl veel van de kosten van het beleid op de EG terecht komen. Omdat landbouwkundige doelstellingen in het geding zijn, verzet het EG verdrag zich niet tegen een heffing op landbouwprodukten of een toeslag op de BTW, zelfs niet wanneer de zo verkregen inkomsten ook worden aangewend voor streekontwikkeling in het algemeen.⁵

Binnen dit kader bestaan er goede mogelijkheden voor steun aan de landbouw die er ook op is gericht doeleinden van natuur en landschap te dienen en kan de boer worden betaald voor een wijze van bedrijfsvoering waarvan wordt verondersteld dat functies van de landbouw ten aanzien van natuur en landschap worden versterkt. In de praktijk wordt hij hierdoor vaak in de richting van een traditionele bedrijfsvoering gedwongen. Deze mag hebben voldaan in het verleden, maar sindsdien is er zoveel veranderd, dat dit niet meer zo hoeft te zijn. Bovendien betreft het vaak inspannend en ééntonig werk

VEEL BETER is het definiëren en omschrijven van de uiteindelijke doelstellingen van natuur- en landschapsbeheer. De boeren worden dan niet in een keurslijf van voorschriftenlandbouw geperst, maar kunnen in hun eigen werkverbanden beloofd worden, naarmate zij er beter in slagen deze doeleinden te bereiken. Dit zet ecologen aan meer in dynamische dan in statische termen te denken en stimuleert hen om samen met boeren en voorlichters nieuwe wegen te vinden om blijvende waarden te dienen. Gronden die marginaal zijn voor traditionele gewassen

zijn dit ook voor andere. Het heeft daarom geen zin bij boeren in minder bedeelde streken aan te dringen op verbouw van gewassen die niet aan de overproduktie bijdragen. In de welvarende, stedelijke omgeving van de EG is echter wel een toenemende markt voor specialiteiten die zich onderscheiden door de plaats waar zij zijn verbouwd en door de wijze waarop dit is gebeurd. Een goed sluitend systeem van bescherming van aanduiding van herkomst, wijze van produceren en van merknamen zou de marktpositie van dergelijke specialiteiten aanzienlijk kunnen versterken in het belang van consument en producent.

SPECIAAL IN DE meer verafgelegen, slecht bedeelde gebieden met een slechte infrastructuur zal bij verdergaande prijsaanpassing vrijwel elke vorm van landbouw verdwijnen. Bebossing vereist dan grote investeringen met op marginaal land een gegarandeerd verwaarloosbare opbrengst terwijl de exploitatie van wild een goede marktorganisatie voor jachtrechten en vlees vraagt. Zelfs als de grond niets meer kost, is de rentabiliteit van deze extensieve gebruiksvormen zo laag, dat veel marginaal land wel verder aan eigen lot zal worden overgelaten. Er zijn dan sociale programmas nodig die het jongere deel van de bevolking in de gelegenheid stellen weg te trekken en het oudere deel van de bevolking in hun waarde laten.

GOED BEDEELDE GEBIEDEN

6. Zuidoost Engeland, Denemarken, Nederland, België, de Vlake van Parijs, het centrale en Noordwestelijke gedeelte van de Bondsrepubliek, de Po vallei in Italië, en in relatief kleine enclaves in de overige EG.

PRIJSVERLAGINGEN voor landbouwproducten in goed bedeelde gebieden⁹ kunnen worden gerechtvaardigd omdat het niveau van prijs-ondersteuning in belangrijke mate is afgestemd op de behoefte van de kleinere boeren in minder bedeelde streken. Voor akkerbouwproducten waarvan een overschot bestaat zou de al begonnen verlaging van prijzen over een grotere periode kunnen worden uitgestrekt door een medeverantwoordelijkheidsheffing. Hierdoor blijft de overdracht van geld van de consument naar

de landbouwsector langer in stand. Het geld uit deze heffingen dient niet te worden gebruikt voor export tegen afbraakprijzen, maar voor de bevordering van de verbouw van gewassen die niet aan de huidige overproduktie bijdragen. Het huidige garantiesysteem weerhoudt de boer ervan een breder scala van gewassen te verbouwen en ontmoedigt het onderzoek naar andere dan de gebruikelijke gewassen.

EEN GROOT VOORDEEL van het gebruik van land voor andere gewassen is dat zo de vruchtwisselingsproblemen beter kunnen worden beheerst. De huidige nauwe schema's leiden tot structuurbederf en opbouw van ziekten, plagen en onkruiden. De chemische bestrijding hiervan kan weer ernstige omgeving- en gezondheidsproblemen oproepen. Zo wordt bijvoorbeeld de helft van de pesticiden in Nederland gebruikt voor de aaltjesbestrijding in aardappelen en kunnen de groeiende problemen met worteldolheid in bieten alleen worden omzeild door dit gewas niet meer op besmette grond te verbouwen.

7. Ook in de toekomst blijven er heffingen aan de grens bestaan. Teneinde éézijdigheden in landgebruik en bouwplan te kunnen voorkomen, zouden deze betrekking moeten hebben op een breed scala van land- en bosbouwproducten.

8. De invoer van krachtvoer in de EG is gelijk aan 4,5 jaar productiviteitsstijging.

IN SOMMIGE GEBIEDEN zou grond van redelijke kwaliteit goedkoop genoeg kunnen worden voor het stimuleren van bosbouw. Commerciële bosbouw is juist in de centraal gelegen en meer dicht bevolkte streken van Europa goed te combineren met andere gebruiksmogelijkheden zoals massa recreatie of waterwinning. Gegeven de druk waaraan flora en fauna in de Centrale gebieden van de EG blootstaan, bestaat er grote behoefte het stichten van nieuwe semi-natuurlijke gebieden op gronden die voor de landbouw in gebruik zijn of daarvoor geschikt zijn, zoals de Oostvaardersplassen.

VOOR MELK zou een geleidelijke verlaging van de quota samen met een verlaging van de interventieprijzen en een sociaal gerechtvaardigde inkomenssteun voor afvloeiende kleine boeren, de weg vrij maken voor een vergaande liberalisering van de markt. Dit zou de Nederlandse veehouderij niet alleen in staat stellen haar aandeel in de zuivelproductie te verhogen, maar ook het probleem van grondoverschotten af te wentelen op andere gebieden in de EG. Juist hierom zal het wel moeilijk blijven van de superheffing af te komen.

LAGERE PRIJZEN leiden tot een lager arbeidsinkomen met als gevolg dat of de bedrijven groter en meer geautomatiseerd worden of ook voor boerengezinnen twee inkomens eerder regel dan uitzondering worden. In sommige streken van de EG blijkt dan de vrouw te worden veroordeeld tot veel

Andere gewassen zijn groenbemesters, voeder- en vezelgewassen, erwten, bonen, tuinbouwgewassen voor de open grond, vrucht- en notebomen en industriële en farmaceutische gewassen. Oliezaden zijn een geval apart omdat er wel vastgestelde prijzen zijn, maar geen heffingen aan de grens.⁷ Niet één van deze gewassen lijkt zo belangrijk dat hiermee het surplusprobleem van 20 miljoen hectare tegen het jaar 2000 wordt opgelost.⁸ Het zal daarom noodzakelijk blijken ook grond in goed bedeelde streken een andere bestemming te geven dan reguliere landbouwgrond. Het kan hierbij helpen dat althans volgens de leerboekjes, lagere prijzen voor landbouwprodukten vroeg of laat tot tot lagere pachten en grondprijzen leiden.

van het eentonige en zware werk rond boerderij en huis. Aantrekkelijker lijkt de situatie waar de mannelijke partner op de boerderij werkt terwijl de vrouwelijke partner gewoon in dorp of stad blijft werken in de functie waarvoor zij is opgeleid.

LANDBOUW MET VERBREDE DOELSTELLING

ONDER DE NOEMER van landbouw met verbrede doelstelling worden teeltsystemen die bijdragen aan een zuinig gebruik van produktiemiddelen en een verlaging van de externe effecten van de landbouw in samenhang ontwikkeld en toegepast. Bij dalende prijzen en gebrek aan politieke belangstelling voor welke vorm van basisinkomen dan ook, kan de oorspronkelijke doelstelling van scheppen van werkgelegenheid wel worden vergeten. Ofschoon in de aanvang enige opbrengstdaling voor lief kan worden genomen, zullen ook hier de opbrengsten blijven toenemen, zoals hiervoor is uiteengezet voor de landbouw in het algemeen. De werkgelegenheids- en overschotproblemen in de EG worden dus niet structureel verlicht door deze meer milieubewuste landbouw.

IN HET KADER HIERVAN worden geïntegreerde bestrijdingssystemen van ziekten, plagen en onkruiden ontwikkeld, die tot een aanmerkelijk minder gebruik van biociden leiden. Centraal staan hierbij preventie en alleen spuiten op indicatie van de te verwachten schade. Dergelijke systemen zijn voor tarwe in gebruik vanaf het midden van de jaren zeventig. Mede hierdoor bedraagt het aantal bespuitingen in Nederland gemiddeld slechts 2,5, tegen 8,5 in Engeland en 7 in het Noordwesten van de Bondsrepubliek.

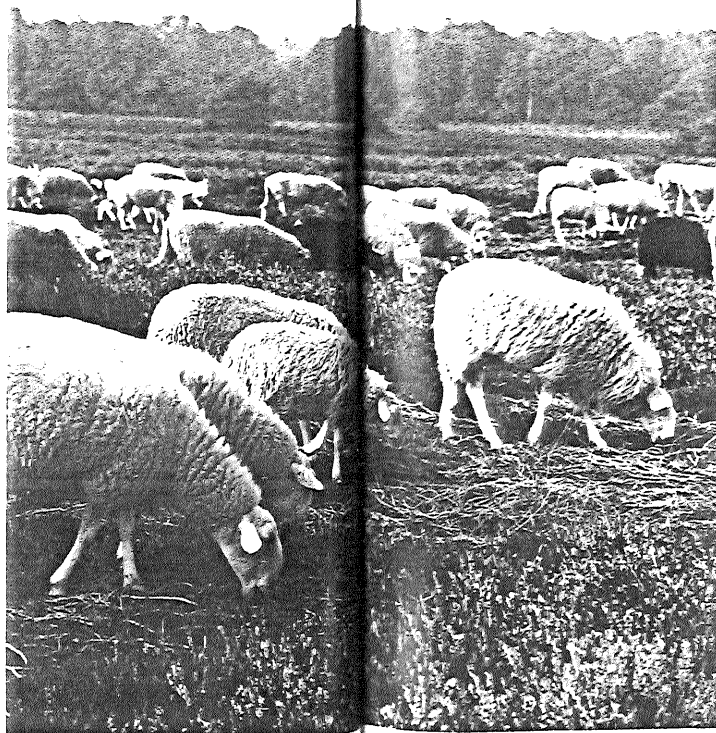
In de melkveehouderij vormen stikstofmeststoffen de meest ernstige bedreiging voor het milieu, maar er kan veel worden gedaan aan het tegengaan van verspilling. Zo is gevonden dat de uitbating van stikstof door gras bij maaien is toegenomen van 50 procent in de jaren zestig tot circa 80 procent in de jaren tachtig, maar de consequenties hiervan zijn nog niet verwerkt in de adviezen.

SUPERHEFFINGEN, lagere prijzen voor melk en de toenemende noodzaak de vervuiling beter in de hand te houden kunnen tot grote veranderingen leiden. De melk zal worden voortgebracht met minder koeien, die het hele jaar in of bij de stal zullen doorbrengen op een dieet van vooral vers gemaaid gras, kuilvoer van gras en mais, voederbieten en gepelleteerd, kunstmatig gedroogd gras. De laatste genoemde producten zullen de aankoop van krachtvoer aanmerkelijk terugbrengen en daarmee de import van stikstof en mineralen op het bedrijf. De faeces en urine worden zo niet meer door het vee afgescheiden op willekeurige plaatsen in het al optimaal bemeste gras, maar komen centraal in een constante stroom ter beschikking. Dit maakt het aantrekkelijk hun kwaliteit als meststof zo op te voeren dat deze even gemakkelijk en efficiënt als kunstmest kan worden aangewend. Er kan gevoegelijk naar worden gestreefd het kunstmestverbruik in de vorm van stikstof met de helft terug te brengen.

BIJ AKKERBOUWGEWASSEN kan de uitspoeling van stikstof in de nazomer en herfst aanzienlijk zijn. Deze kan worden voorkomen door de verbouw van een tweede gewas, maar het blijkt niet eenvoudig dit in de bedrijfsvoering in te passen. Er is

behoefte aan een akkerbouwgewas dat van voorjaar tot herfst het land groen houdt. Hierbij kan worden gedacht aan gewassen die hetzelfde efficiënte fotosynthese systeem hebben als mais, maar ook bij 10 graden lagere temperatuur kunnen groeien. Hier ligt nu eens een uitdaging voor de biotechnologie. In dat geval zou energiewinning met rietachtige gewassen op de duur wel eens aantrekkelijk kunnen worden."

9. Dr. P.T.I. Ständer (München) stelt de verbouw voor van *Miscanthus sinensis*, een riet uit Noord China.

BIJ DE INTENSIEVE veehouderij is om praktische redenen gekozen voor een sluitende fosfaatbalans, maar zelfs op gronden waar dit mineraal doorslaat, ligt het probleem veel meer bij de stikstof. Deze komt in grote hoeveelheden verkeerd terecht door vervluchtiging en door het storten van de mest in te grote hoeveelheden op te kleine oppervlakken land in perioden van het jaar dat er geen gewas groeit. Dit is niet alleen een probleem voor Nederland, maar ook voor sommige streken van België en het Noorden van de Bondsrepubliek. Ondanks de grote inspanningen op het terrein van voeding en mestverwerking lijkt spreiding van deze industrie bij verdere aanscherping van de mestwetgeving, welhaast onvermijdelijk. Verlaging van graanprijzen zou bij kunnen dragen tot het uitwaaien naar graangebieden en dit nog meer wanneer graan voor eigen gebruik vrijgesteld zou worden van mogelijke medeverantwoordelijkheidsheffingen. Op de wat langere termijn staat het echter te bezien of alle produkten uit de intensieve veehouderij de concurrentie wel vol kunnen houden tegen vleessubstituten van plantaardige oorsprong. Ook hier staat de biotechnologie niet stil.

DAT DE PRIJS van stikstof op een historisch dieptepunt is aangeland, bevordert de verspilling hiervan in hoge mate. Om deze tegen te gaan, wordt wel gedacht aan verhoging van de prijs via een heffing. Bij de bestudering van het effect hiervan zal beter dan tot nu toe is gebeurd een onderscheid moeten worden gemaakt tussen de negatieve prijs elasticiteit op het gebruik van stikstof en op de opbrengst van de gewassen. Waarschijnlijk is de eerste negatieve elasticiteit hoog omdat er zoveel stikstof wordt verspild, maar de tweede juist laag omdat lagere opbrengsten tengevolge van stikstofgebrek tot inefficiënt gebruik van alle andere produktiemiddelen

leiden. Er lijkt daarom ruimte te zijn voor een heffing op stikstof die hoog genoeg is om verspilling van stikstof in inorganische en organische vorm tegen te gaan, en laag genoeg om een efficiënt gebruik van andere produktiemiddelen niet in de weg te staan. De opbrengst van een dergelijke heffing zou kunnen worden gebruikt voor verdere voorkoming van schade aan het milieu en de volksgezondheid.

IN VEEL LANDEN van Europa verkennen natuurbeschermers en milieudeskundigen samen met landbouwkundigen en boeren zelf, de mogelijkheden om bij de dragen aan een beter beheer van natuur en milieu. Zo blijkt in Engeland dat erven en gebouwen met eenvoudige middelen tot een veel betere leefomgeving zijn te maken voor allerlei mossen, planten en dieren. Ook kunnen de natuurwaarden van paden, wegen en sloten worden versterkt door vershraling en een aangepast maairegiem. Een goed gebracht programma voor inventief beheer van de vele lintvormige elementen in het Nederlandse landschap draagt al jaren bij aan het behoud en herstel van flora en fauna. Ook is het hier en daar mogelijk de akker- en weideranden vrij te houden van meststoffen en biociden, zodat wordt bijgedragen aan het behoud van zeldzaam geworden onkruiden. Op veel boerderijen komen ook kleine maar belangrijke bossages voor waarvan de natuurwaarde vergroot kan worden zonder dat dit veel inspanning vraagt. Dit geldt ook voor houtwallen. Overigens kan worden opgemerkt dat veel bedrijven al zo groot zijn dat verdere vergroting niet meer gepaard hoeft te gaan met verdere aantasting van de diversiteit van het landschap.

